

De strijd tegen de Barbarijse zeerovers

Bijna dagelijks zijn ze in het nieuws, de vluchtelingen uit Noord-Afrika die door mensensmokkelaars in krakkemikkige bootjes de Middellandse Zee op worden gestuurd. ‘Slavenhandelaren van de 21ste eeuw’ noemde de Italiaanse premier Renzi deze smokkelaars en Europa zet militaire middelen tegen hen in. Die strijd is niet nieuw. Een paar eeuwen lang bevochten Europese marines, waaronder die van Nederland, met veel moeite slavenhandelaren uit Noord-Afrika.

IVO VAN DE WIJDEVEN

↑ Een Barbarijse zeerover, door Pier Francesco Mola (1650). Het westelijk kustgebied van Noord-Afrika werd van de 16de tot de 19de eeuw aangeduid als Barbarije, wat verwijst naar de in het gebied woonachtige Berbers. De hier afgedrukte kaart is uit 1711.

Sinds eind 2010 rommelt het in Noord-Afrika. De Arabische Lente was een kettingreactie van grootschalige protesten en opstanden tegen armoede, corruptie en onderdrukking. In Tunesië, Libië en Egypte moesten de dictators Ben Ali, Kaddhafi en Moebarak het veld ruimen. Tunesië en Egypte kennen inmiddels goedschiks dan wel kwaadschiks weer een stabiele regering. In Libië bestaat daarentegen geen centraal gezag meer. Een groot aantal stammen en milities levert er strijd om de macht en de olierijkdommen. Via het instabiele Libië wagen vluchtelingen uit andere instabiele regio's als Syrië, Jemen, Eritrea en Mali de oversteek naar het welvarende Europa, dat grote moeite heeft met de opvang.

Een dergelijke instabiliteit bestond er ook eerder. Van de 16de tot de 19de eeuw stond de Noord-Afrikaanse kust van ruwweg Marokko tot Libië bekend als Barbarijse. Aan het eind van de Middeleeuwen hadden de dynastieën als de Meriniden en de Hafside hun greep op het gebied verloren. Sinds 1529 vielen de stadstaten Algiers, Tunis, Tanger en Tripoli formeel onder het Ottomaanse Rijk en de sultan in Istanbul. In de praktijk konden deze Barbarijse stadstaten, waarvan Algiers de belangrijkste was, doen en laten wat ze wilden.

Kaapvaart belangrijkste inkomstenbron

De Barbarijse stadstaten vormden een lappendeken. Allemaal hadden ze een gebrek aan natuurlijke grondstoffen en vruchtbare grond. De aantrekkingskracht van het rijke Europa was daarom groot. Een belangrijke bron van inkomsten werd het opbrengen van schepen. In Algiers werd kaapvaart zelfs de belangrijkste bedrijfstak, ze maakte de stad rijk. Er was een officieel systeem voor het doorverkoop van buitgemaakte handelswaar. Voor zeelieden en passagiers werd losgeld gevraagd. Het ging soms om grote bedragen. Voor Miguel de Cervantes, de schrijver van *Don Quichot*, werd 2000 gulden betaald; hij was blijkbaar zo'n vijfmaal het gebruikelijke losgeld waard. Wie niet werd vrijgekocht, werd doorverkocht op de slavenmarkt. De sultan in Istanbul maakte geen bezwaren tegen de kaapvaart; het was voor hem een goedkope

manier om op een laag pitje oorlog tegen Spanje en andere Europese mogendheden te blijven voeren.

Vanaf 1590 verschenen ook Nederlandse koopvaarders met graan uit het Oostzeegebied in de Middellandse Zee. Aangezien de Republiek in die tijd eveneens

in oorlog was met Spanje, hadden de Barbarijse zeerovers en de Nederlanders een gezamenlijke vijand. Nederlandse koopvaarders werden met rust gelaten en Nederlandse kapers als de beruchte Simon de Danser waren welkom in Algiers om hun buit van de hand te doen. Ook Nederland kende namelijk een officieel systeem van kaperbrieven, waarin toestemming werd gegeven om vijandige Spaanse schepen te veroveren.

Toen de Republiek tijdens het Twaalfjarig Bestand met Spanje (1609-1621) geen kaperbrieven meer uitgaf, vestigden werkloos geworden Nederlandse (en Engelse) kapers zich in Barbarijse. Bekende zeerovers als Jan Leenderstzoon (alias de Veenboer) en Jan Janszoon bekeerden zich tot de islam en gingen onder namen van Sulayman Ra'is en Murad Ra'is aan de slag vanuit Algiers. Deze bekeerlingen stonden bekend als 'renegaten'. Ze leerden de Algerijnen omgaan met Europese zeilschepen. Hiermee luidden ze de glorie van de Barbarijse kaapvaart in. De kapers opereerden vanaf de Canarische Eilanden tot IJsland en plunderden onder andere Madeira en Reykjavik. De driehonderd mannen, vrouwen en kinderen die uit Reykjavik werden geroofd, werden verkocht op de slavenmarkt.

Het lot van de 'christenslaven' was ongewis. Een deel van de mannen werd gekocht om als roeier op de kapergaleien te werken. Veel vrouwen werden ingezet als huis- of seks slaaf. Andere slaven kwamen, in afwachting van losgeld, in gevangnissen terecht. Het leven op de

↑ Een zeer lucratieve onderneming van de Barbarijse zeerovers was het gevangen nemen van Europese zeelieden en passagiers. Voor hun vrijlating werd losgeld gevraagd of ze werden verkocht als slaven. Gravure uit 1684 van de verkoop van christelijke slaven in Algiers, Amsterdam Museum.

galeien en in de gevangnissen was hard. Huis-slaven hadden meestal een iets beter leven.

'Algiers is onneembaar'

De impact van de kaapvaart op het leven in het Middellandse Zeegebied was groot. Er wordt geschat dat tussen de 16de en de 19de eeuw ruim een miljoen Europeanen als slaaf zijn verkocht in Noord-Afrika, onder wie 10 000 à 12 000 Nederlanders. Ook Nederlandse koopvaarders werden namelijk steeds vaker slachtoffer van de Barbarijse zeerovers. Volgens een in 1612 met de sultan gesloten handelsverdrag moesten Nederlandse en Ottomaanse schepen elkaar met rust laten, maar de Algerijnse kapers trokken zich hier niets van aan. Diplomatieke onderhandelingen liepen op niets uit. De Republiek greep daarom naar zwaardere middelen. Een vloot van acht Nederlandse oorlogsschepen die in februari 1618 voor Algiers verscheen, ▶

► In 1816 voerde een Engels-Nederlandse vloot een massaal bombardement uit op Algiers. De aanval vormde het begin van het einde van de Barbarijse zee-roversstaten. Schilderij van Gerardus Laurentius Keultjes (1817), Rijksmuseum Amsterdam.

wist meerdere kaperschepen te veroveren en kon gevangenen ruilen. Dit was het begin van een strijd die meer dan honderd jaar zou duren.

Gezamenlijk grootschalig Europees optreden bleek al gauw het meest succesvol. In juli 1618 vernietigde een Nederlandse vloot van dertien schepen in samenwerking met een Spaanse vloot bij Gibraltar twaalf Algerijnse schepen. Algiers werd vervolgens met rust gelaten, maar de Algerijnen waren wel geschrokken van de Spaans-Nederlandse samenwerking en drongen bij de Republiek aan op een vredesverdrag. De onderhandelingen liepen echter wederom op niets uit en het gezamenlijke optreden bleef eenmalig. Na het einde van het Twaalfjarig Bestand richtte de Nederlandse marine zich weer op de strijd tegen Spanje. De Algerijnen konden hun jacht op koopvaarders ongestoord en met succes voortzetten. Honderden schepen werden opgebracht en de kapervloot zwol aan tot een groot aantal zeilschepen en galeien. Jaarlijks voer een vloot door de Straat van Gibraltar om op de Atlantische Oceaan te gaan jagen naar buit en slaven. Het waren de hoogtijdagen van de Barbarijse zeerovers. Pas toen er een einde kwam aan de oorlog met Spanje (1648) en na de Eerste Engelse Oorlog (1652-1654), verschenen er weer Nederlandse (en Engelse) oorlogsschepen voor Algiers. In 1655 werd

admiraal De Ruyter uitgezonden om op volle zee jacht te maken op kaperschepen én de Algerijnse kapervloot in haar thuishaven te 'veroveren, verbranden of te ruïneren'. Pogingen om die vloot in brand te steken door zogeheten brandschepen de haven in te laten drijven, werden gedwarsboemd door een langdurige windstilte. Wel slaagde De Ruyter erin om vier grote Algerijnse schepen op te brengen, tweehonderd Algerijnen en 41 renegaten, onder wie Sulayman Ra'is, gevangen te nemen en negentig slaven te bevrijden. De Ruyter rapporteerde aan de Staten-Generaal dat het waarschijnlijk het meest effectief was om twee dozijn Nederlandse oorlogsschepen permanent te laten patrouilleren rond de Straat van Gibraltar. Door met die vloot de Algerijnse kapers zware slagen toe te brengen, zouden zij beseffen dat kaapvaart niet langer winst-

gevend was en 'tot reden kunnen worden gebracht'. Ook De Ruyter was van mening dat Algiers onneembaar was.

Genadeklap

De Ruyter bleef actief in het gebied, maar boekte verder weinig successen. De Staten-Generaal concludeerden dat de kost voor de baat uitging en toen de Tweede Engelse Oorlog (1665-1667) op uitbreken stond, werd De Ruyter teruggeroepen. Daarna kwamen Nederlandse schepen slechts sporadisch in actie in de Middellandse Zee. In 1670 was een gezamenlijk Nederlands-Engels eskader naar het model van De Ruyter erg succesvol, maar de gezamenlijke Europese actie was wederom eenmalig.

In 1726 begon een lange relatief vreedzame periode. Vanaf dat jaar veranderde de Republiek van strategie en ging zij betalen voor de veiligheid van Nederlandse koopvaarders. Voortaan voeren jaarlijks Nederlandse oorlogsschepen naar Algiers; niet om de stad aan te vallen, maar om geschenken te brengen. Deze opstelling was tekenend voor de tanende rol van de Republiek als zeemacht. De Barbarijse zeerovers waren echter ook al lang niet meer zo machtig als ten tijde van De Ruyter. Ze konden bij de gratie van de achtereenvolgende oorlogen tussen de grote mogendheden – en de hieruit resulterende instabiliteit in de regio – actief blijven in de Middellandse Zee, maar hun speelruimte werd steeds kleiner en hun vloot ook. De Engelsen, de Fransen en later ook de Amerikanen hadden de rol van de Republiek overgenomen en sloten met hulp van dreigementen en bombardementen verdragen

► Steeds grotere aantallen mensen uit oorlogsgebieden in het Midden-Oosten en Afrika proberen de laatste jaren met boten Europa te bereiken.

PETER RAEDTS

met de kapers. Het Ottomaanse Rijk werd ook steeds verder in de verdediging gedrongen, waardoor de Middellandse Zee sinds het begin van de 17de eeuw sterk aan belang had ingeboet. De grote handelsroutes liepen niet langer door het gebied. De belangrijkste bron van inkomsten voor de kapers droogde op. Tunis, Tanger en Tripoli gooiden er aan het begin van de 19de eeuw een voor een het bijltje er bij neer.

De genadeklap voor Algiers kwam nadat Napoleon definitief was verslagen. In 1815 was het nog business as usual en kocht Nederland braaf met 50 000 gulden de veiligheid van zijn koopvaarders af, maar in de publieke opinie in Europa groeide de verontwaardiging over de 'christenslaven'. Eind 1816 was de maat na nieuwe vruchteloze vredesonderhandelingen definitief vol: een Nederlands-Engelse vloot bombardeerde Algiers. Ditmaal brachten de Nederlanders 47 000 kanonschoten als geschenk. Na het bombardement waren er geen grote problemen meer met de Barbarijse zeerovers, ook omdat de Engelse, Franse en Amerikaanse marines permanent actief bleven in de Middellandse Zee. De Algerijnse kapers wisten het hoofd boven water te houden, maar in 1830 veroverden de Fransen de stad en kwam er definitief een einde aan de handel in 'christenslaven' in Noord-Afrika.

De bestrijding van de 'slavenhandelaren' van de 21ste eeuw vereist wellicht een vergelijkbare aanpak. Zo lang Libië geen stabiele regering kent en de voedingsbodem voor de vluchtelingenstroom niet wordt weggenomen, zullen mensensmokkelaars hun slag proberen te slaan. Wanneer het vredesproces in Libië niet tot resultaat leidt, valt te verwachten dat de Europese marines lang actief moeten blijven in de Middellandse Zee.

Ivo van de Wijdeven is historicus en werkzaam bij het ministerie van Algemene Zaken.

VERDER LEZEN

- ▶ **G. van Krieken**, *Kapers en kooplieden. De betrekkingen tussen Algiers en Nederland 1604-1830*, De Bataafsche Leeuw, 1999
- ▶ **A. Tinniswood**, *Pirates of Barbary*, Jonathan Cape, 2010

Durf te weten

Bij de term wetenschappelijke revolutie denken wij aan de 16de en 17de eeuw. Toen opperde Copernicus dat de aarde om de zon draait, Galilei bewees dat de maan en de aarde van dezelfde materie zijn en Newton formuleerde de wetten van de zwaartekracht. Het bijzondere aan deze nieuwe onderzoekers is dat zij zich niet langer op wetenschap uit de Oudheid baseerden maar dat zij tot hun conclusies kwamen door zelf te experimenteren en te observeren. Dit was inderdaad revolutionair. In de Middeleeuwen bestond wetenschap uit het commentariëren van de klassieke auteurs. Medici bestudeerden niet het menselijk lichaam, maar de werken van de tweede-eeuwse arts Galenus en de commentaren daarop van de Perzische arts Avicenna (rond 1000). Andreas Vesalius (1514-1564) baseerde als eerste zijn onderzoek op het opsnijden van menselijke lichamen, officieel verboden. Hij liet zo zien dat Galenus en Avicenna op vele punten ongelijk hadden – het begin van de moderne medische wetenschap.

Om deze redenen beweren historici van de Renaissance graag dat mensen pas zelfstandig gingen denken in de Renaissance en dat het de humanisten waren die voor het eerst de houding van vragen en onderzoeken hebben gecultiveerd die de wetenschappelijke revolutie mogelijk maakte. Dit is twijfelachtig: humanisten waren volstrekt niet geïnteresseerd in de natuurwetenschappen, terwijl er juist in het 12de-eeuwse Europa een enorme nieuwsgierigheid ontstond omtrent alles wat met de natuur te maken had. Deze belangstelling kreeg vaste vorm in de artes-faculteit van een compleet nieuwe en unieke institutie, de universiteit. Aan die artes-faculteit werd natuurkunde, wiskunde en andere exacte vakken gedoceerd, maar geen experimenten uitgevoerd. Voorlopig werd de honger naar nieuwe kennis voldoende bevredigd door de spectaculaire ontdekking dat er veel meer

werken van klassieke auteurs bleken te zijn dan in Europa toen bekend waren. Engelse en Franse geleerden stroomden naar de bibliotheken van Toledo en Cordoba, waar zij talloze nieuwe traktaten van Aristoteles en andere auteurs vonden. Ze vertaalden ze uit het Arabisch in het Latijn en bestudeerden ze. We mogen hier rustig spreken van een 12de-eeuwse informatierevolutie. Zij bracht creatieve verwarring en het duurde vele generaties eer men het vele nieuwe in deze

Pierre Abélard (12de eeuw): het formuleren van twijfels en vragen is het begin van alle intellectuele activiteit

teksten onder de knie kreeg, maar het belangrijkste was: de bestudering van deze nieuwe teksten kweekte een houding van voortdurend vragen en van nieuwsgierigheid. Pierre Abélard was de eerste die hardop zei dat het formuleren van twijfels en

vragen het begin vormt van alle intellectuele activiteit. Dat begin ligt in de 12de eeuw. Zonder de middeleeuwse artes-faculteiten zou de wetenschappelijke revolutie van de 17de eeuw onmogelijk geweest zijn. Zelfs de verlichte filosoof William Robertson, die verder niet veel van de Middeleeuwen moest hebben, zag dat hij op dit punt zijn middeleeuwse voorgangers dankbaar moest zijn. Zij brachten voor het eerst in praktijk wat Immanuel Kant later noemde 'sapere aude': durf te weten. Dit was de eerste wetenschappelijke revolutie.